

Sarhoşluktan Keyif Haline: Osmanlı İstanbul’unda İçki İçme ve Meyhâne Âdâbı

İhsan ERDİNÇLİ*

Özet

İçki içerken dikkat edilecek unsurlar, tarihin en eski dönemlerinden itibaren toplumların bağlı bulunduğu siyâsî yapı ve inanç sistemleri/din ile bu iki unsurun etkisiyle şekillenen sosyal yaşam biçimi etrafında çeşitli evrelerden geçerek, değişerek ve gelişerek oluşmuştur. Bu süreç, içki içme usullerinin toplumlara özgü uyulması gereken davranış kalıplarının ifadesi olan âdâbın içerisinde yer almasını beraberinde getirmiştir. Hemen her devleti ve toplumu ilgilendirecek düzeydeki davranışlar ise, zamanla evrensel olarak kabul edilmeye başlamıştır.

İçki içme âdabı, bir yandan meyhânegilerin olası kavga ve adam öldürme gibi asayiş olayları ile karşılaşarak meyhânesinin adına leke sürülmemesi ve maddî zarara uğramaması, diğer yandan da müşterilerin meyhânece rahatsız edilmeden güven ve keyif ile işret edebilmesi açısından işret âlemlerine yön veren en öncelikli öneme sahip konudur. Osmanlı İstanbul’unda içki içme ve meyhâne âdâbını konu alan çalışmada, bu yöndeki davranış kalıplarının hangi unsurların etkisiyle şekillendiği, ne zaman ve nasıl bir değişime uğradığının belirlenip açıklanması amaçlanmaktadır. Osmanlıların içki içme ve meyhâne âdabını, yenileşme sürecindeki değişimleri de dikkate alarak belirlemeyi hedefleyen çalışma, seyahatnamelere, hatıratlara ve araştırma eserlerine dayanmaktadır. Bu doğrultuda içki içme âdâbının önemli bir sınırı olan sarhoşluğun, eski toplumlarda, erken ve orta zamanların Avrupa’sında olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de oldukça önemli olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti, hem eski toplumların ve Batı medeniyetinin birikiminden, hem de mensubu olduğu İslâm dininin içkilere yönelik hükümlerinden, Müslüman Türk devletleri ve İran kültüründen etkilenmiştir. Tüm bu unsurlar, Osmanlı toplumunun içki tüketim usullerine, farklı dönemlerde farklı derecelerde yön vermiştir.

Anahtar Kelimeler: İçki, Meyhâne, Âdâp, Sarhoşluk, Osmanlı Devleti.

---

* Öğr. Gör. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortahisar-
Trabzon.
E-posta: ierdincli@ktu.edu.tr

From Drunk to Social Drinker: Drinking Etiquette and Meyhâne Manners in Ottoman Istanbul

Abstract

In every society, the drinking etiquette has been transformed and evolved through historical phases leading up to distinctive social life styles, which were shaped by their respective political structures and belief systems/religions. This formation process, by definition, has placed the drinking etiquette into each society's body of general etiquette, which is the expression of behavioral/moral patterns that each society abides by. The emergence of universally accepted manners and behaviors, on the other hand, has also evolved in time.

The drinking etiquette has been one of the most important elements of the libation parties in the Ottoman Empire. On one hand, the winehouse (meyhâne) owners paid utmost attention to the manners of their customers for security reasons in order to prevent material damage to their shop in case of drunken fights and possible killings, and on the other hand, they monitored the manners of their customers in order to provide a safe haven for the comfort and pleasure for all without any disturbance. This study on the drinking etiquette and meyhâne manners of Ottoman Istanbul seeks answers to the questions of what kind of factors shaped the behavior patterns in the Istanbul meyhânes, and how those patterns were transformed throughout a long period of time. The goal of the study was to determine the change and continuity during the modernization period by utilizing the travelogues, memoirs and monographies. In this respect, it was observed that drunkenness was considered as the natural and important boundary in defining the drinking etiquette in the Ottoman Empire, like the Europe of early and middle ages. The Ottoman state, in its informal and legal limitations, benefited from the experiences of Western cultures, and the norms and laws of Islamic law, as well as its predecessors such as the earlier Muslim Turkish states and the Persian civilization. In practice, all these influences shaped the alcohol consumption practices of the Ottomans in varying degrees in different historical periods.

Keywords: Drinking (alcohol), Meyhâne, Etiquette, Drunkenness, the Ottoman State.

Giriş

İçki içme âdabına yönelik ilk bilgilerin, medeniyetin ortaya çıkış süreciyle paralellik arz ettiği görülmektedir. Bu doğrultuda ilk içkilerden biranın Sümer'de bulunup tüketilmeye başlanmasıyla birlikte bir içki içme âdabı da oluşmaya başlamıştır. Bir diğer ifadeyle Sümer, yazılı kayıtlar sayesinde içki içme âdabına ilk katkıda bulunan uygarlık olmuştur. Bunlardan bir kısmı, bugüne kadar

uzanmasıyla zamana ne kadar dayanıklı olduğunu da göstermiştir. Örneğin Sümerler, biranın değişik bir bilinç oluşturmaya ve sarhoş etmesi gibi etkilerine doğaüstü nitelikler yüklemiş ve onu tanrıların bir hediyesi olarak görmüşlerdi. Sonrasında içki, bazı toplumlarda, bir şekilde dinî tören ve ayinlerde yer edinmiştir. İşte içkinin doğaüstü güçlerine olan bu eski inanç, birinin sağlığına, mutluluğuna ya da başarısına kadeh kaldırma şeklinde modern bir pratiğe dönüşmüştür. Yine Sümer’de ortak bir kaptan kamışla içki içilmesi de, karşısındaki ile görüntü ve içerik bakımından gerçekten aynı içkiyi paylaşmanın göstergesi olarak algılanmıştır. Bu şekilde aynı içkiyi içmek, eşitliği, dostluğu ve konukseverliği simgelemesinin yanı sıra içinde zehir bulunmadığı, tüketime uygun olduğu yönünde karşısındakine de güven veren bir sembol olarak toplumda yer edinmiştir.¹ Çünkü fizyolojik olarak katı yiyeceklerden daha hızlı kana karışan sıvı, içinde zehir barındırıyor olabilir. Bu yüzden yemekten farklı olarak içmek, ilkel insan için tehditkâr bir anlama sahipti. İçkiyi paylaşarak içme davranışı ise, işte bu tehdidi ortadan kaldırmaya, birbirlerini denetlemeye yönelikti.²

Paylaşarak güven verme esasına dayalı söz konusu anlayış, bugün kadehleri tokuşturarak tek bir kap şeklinde tekrar birleştirme geleneğine dönüşmüştür.³ İçki içenler, kadeh kaldırarak içki ziyafeti süresince dostluk ve iyi niyetleri bakımından karşılıklı olarak birbirlerine güven vermiş olurdu. Söylenen sözlerle kutsanan içki, birleştirilen kadehlerle tehditkârlığını da kaybederdi.⁴ İçmenin yemekten farklı olarak taşıdığı anlamın bir diğer yönü, “...içilen bir şeyin hayatının ya da ruhunun doğrudan doğruya ‘iç’e alınmasıdır...”. Her sıvının kanı simgelediği büyü tasvirlerinde, bir hayvanın kanı ve bir bitkinin suyu, aynı zamanda onun ruhudur. Dolayısıyla insan, sadece bitkinin suyunu değil, ruhunu da içine almış olmaktadır. Şarap, bunun klâsik örneğini oluşturmaktadır. Onunla sarhoş olan kişi, artık kendi ruhunu kaybederek şarap ya da şarap tanrısının ruhuna bürünmüştür.⁵

Sümer’de Gılgamış Destanı, ekmeği ve bira içmeyi, uygarlığın bir simgesi olarak tasvir etmektedir. Enkidu, ekmek ve bira ile tanışınca, uygarlaşarak vahşilerden ayrılmış, insanlaşmıştır.⁶ Eski Yunan’da ise, biranın yerini şarap almıştır. Türü ve eskiliği gibi özellikleri bakımından önem taşıyan şarap, uygarlık ve incelik eşdeğer olarak görülmüştür. Bununla birlikte sadece bira veya şarap

¹ Çay, kahve gibi içeceklerin de aynı kaptan sunulmasını, aynı anlayışın izleri olarak değerlendirebiliriz. Bkz. Tom Standage, *Altı Bardakta Dünya Tarihi*, 3. Baskı, Çev. Ahmet Fethi, Turkuvaz Kitap, İstanbul, 2012, s. 24-27.

² Wolfgang Schivelbusch, *Keyif Verici Maddelerin Tarihi/Cennet, Tat ve Mantık*, Çev. Z. Aksu Yılmaz, Enesis Kitap, Ankara, 2012, s. 175-176.

³ T. Standage, *Altı Bardakta*, 24.

⁴ W. Schivelbusch, *Keyif Verici*, s. 176.

⁵ A.g.e., s. 175.

⁶ T. Standage, *Altı Bardakta*, s. 30-32.

içmek değil, içki içme biçimi de çok önemlidir. Yunanlılar, sıvıların içilmesiyle oluşan kendi ruhunu kaybetmişlik halini eleştirmekte, şarap içildiğinde nasıl davranıldığını çok daha fazla önemsemekteydi. Bunun için davranışları etkileyecek içme usullerine ve inceliklerine sahipti. Öncelikle şarap, muhtemelen Sümer'deki uygulamanın bir yansıması olarak krater denilen büyük bir kâseye doldurulurdu. Bu şarap, muhtemelen ruhunun olumsuz etkilerinden kurtulmak için su ile seyreltilirdi. Zira sadece şarap tanrısı Dionysos'un sorunsuz bir şekilde sek/saf olarak şarap içebileceğine inanılmaktaydı. Onun dışındakiler ise, hırçınlaşmamak, hatta delirmemek için sertliği suyla seyreltilmiş şarap içmeliydi. Dolayısıyla İskitler, Trakyalılar, Makedonyalılar gibi şarabı sek içmek, bir barbarlık göstergesiydi.⁷ Şarabın bu şekilde su katılarak seyreltilmesi, XIV. Louis ve Napoléon da dâhil olmak üzere oldukça geç tarihlere kadar Fransa'da yaygın bir şekilde uygulanmaktaydı.⁸

Antik kaynaklar, yumuşak içkileri yaygın bir şekilde erdemlilik, sert içkileri ve aşırı müptelalığı ise, yozlaşma ile özdeş görmekteydi. Yine hiç şarap içmemiş olmak da, barbarlıktı. Örneğin Romalı Yunan yazar Plutarkhos'a göre "...*Ayyas, küstah ve kabadır... diğer yanda, hiç içki içmeyen tatsız tuzsuz biridir ve bir içki partisini yönetmekten ziyade çocuk bakmaya uygundur...*". Bu doğrultuda *symposion* denilen içki içme toplantılarının amacı, hiç içmemek ile aşırı içmek ve ayıklık ile sarhoşluk arasındaki dengeyi, ölçülülüğü sağlamayı hedeflemektedir.⁹ Toplantılarda sarhoşluk baş gösterirse, tanrı Dionysos ortaya çıkarak tesellilerini gönderirdi. Şarap içerek keyif haline ulaşılmasına değil, "insanı hayvanla aynı düzeye indirdiği için" bütünüyle kendinden geçerek sarhoş olunmasına karşı çıkılmaktaydı.¹⁰ Yine Romalılar da, "uygar" bir biçimde şaraplarını su ile seyrelterek *convivium* denilen içki toplantılarında içerdi. Ama *symposion*dan farklı olarak herkes farklı kalitede ve kendi hazırladığı karışımdan şarap içerdi.¹¹ Sarhoşluk durumu ise, Roma şarap tanrısı Bacchus/Baküs'ün kontrolündeydi.¹²

Ölçülü içmek, bir idealdi. Elbette herkesin aynı şekilde bu ideale uygun hareket ettiği de söylenemezdi. Özellikle Yunan ve Batı Roma'nın yıkılmasıyla birlikte ölçülülüğün yerini yine aşırılıkların aldığı görülmektedir. Bu dönem, sunulan içkiyi reddetmeme, içkiye içkiyle karşılık verme ve diğerlerinden bağımsız olarak sarhoş olana kadar içki masasından kalkmama gibi gelenekleri getirmiştir. Ortaçağ'ın bu aşırı alkol tüketimi, 16. yüzyılda karikatür ve çeşitli metinlerde eleştirilirken, ölçülü tüketim yeniden öne çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde Avrupa, bir yandan Rönesans, Reform ve Aydınlanma gibi gelişmeleri

⁷ A.g.e., s. 54-57.

⁸ Jean-Robert Pitte, *Şarap ve Din*, Çev. Esra Özdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 13.

⁹ T. Standage, *Altı Bardakta*, s. 57.

¹⁰ J. R. Pitte, *Şarap ve Din*, s. 12.

¹¹ T. Standage, *Altı Bardakta*, s. 73.

¹² J. R. Pitte, *Şarap ve Din*, s. 12.

yaşarken, diğer yandan da ayıklık ile özdeş bir içecek olan kahveyi tanımıştır. Böylece toplumun burjuva kesimi, ya ölçülü içmeyi ya da kahve ile ayık kalmayı tercih ederken, işçi sınıfı, yine Ortaçağ'ın aşırı içki içme alışkanlıklarını sürdürmüştür. Bu içki içme alışkanlıkları, müşteri profili bakımından her iki kesimi de kendi bünyesinde barındıran meyhânelerde varlığını sürdürmektedir.¹³

İçki içme âdâbının önemli bir sınırı olarak karşımıza çıkan sarhoşluk, ilk toplumlarda, antik dönemde, erken ve orta zamanların Avrupa'sında olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de oldukça önemlidir. Bu birikim, İstanbul'un fethiyle birlikte ilk olarak gayrimüslim tebaa üzerinde etkisini sürdürmüştür. Aynı dönemde Müslümanlar, İslâm hukukunun, Müslüman Türk devletlerinin ve İran geleneğini yansıtan eserlerin içki tüketimine olan yaklaşımlarının etkisinde kalmışlardır. Genel yasakların ve cezaların kaldırıldığı yenileşme döneminde ise, Batı medeniyetinin ortaya koyduğu birikim ile İslâm hukukunun ve İran geleneğinin sarhoşluğa yaklaşımı birleşerek özellikle üst sınıf Müslümanların içki tüketim usullerini etkilemeye başlamıştır. Böylelikle devleti etkileyen tüm unsurların ortak yönleri, genel içki içme âdâbının oluşmasında pay sahibi olmuştur.

İçki Tüketiminin Erken Dönem Osmanlılarda Şekillenışı

Osmanlı Devleti'nin ve etkilendiği erken dönem siyasî yapıların Müslüman karakteri, içki tüketiminde öncelikli etkiyi İslâm hukuku olarak öne çıkarmaktadır. İslâmiyet, çeşitli âyetlerde hamr adında bir içkiyi yasaklamıştır. Fakat hamr kelimesinin karşılığı konusunda âlimler arasında tam bir görüş birliği yoktur. Hanbelî, Malikî ve Şafî mezhepleri ile hadis âlimlerinin çoğunluğu, hamrın sözlük anlamından hareketle aklı örten, sarhoşluk veren tüm içkilerin genel adı olarak tanımlamıştır. Irak uleması, özellikle de Hanefî mezhebine göre ise hamr, sarhoşluk verici hale gelmiş yaş üzüm suyudur. Diğer içkiler konusunda oldukça ince nüanslar olmakla birlikte temel sınır, sarhoşluk olarak belirlenmiştir. İslâm hukukunun sarhoşluğa yaklaşımı, gayrimüslimlerin geçmişten gelen tüketim usullerini desteklemesi bakımından da önem taşımaktadır.

Osmanlı hukuku, Hanefî mezhebinin görüşlerine uygun bir şekilde hamrı, sarhoşluk verici hale gelmiş yaş üzüm suyu olan şarabı nitelemek için kullanmıştır. Diğer içkiler, kendi özel adlarıyla tanımlanmış ya da sarhoşluk verici içkiler anlamında müskirât denilerek genelleştirilmiştir. Şer'î hukuk açısından bir Müslüman'ın hangi içkiyi içtiği çok da önemli olmaksızın haram ve günah olarak kabul edilmişken, devlet nazarında önemli olan, daha çok sarhoş

¹³ W. Schivelbusch, *Keyif Verici*, s. 36-42 ve 154-162; Reform dönemiyle birlikte yeniden ölçülülük vurgusu için bkz. J. R. Pitte, *Şarap ve Din*, s. 47-49.

olunması ve kamu düzeninin bozulması yönünde olmuştur.¹⁴ Devletin ve Hanefî mezhebinin yaklaşımını, Evliyâ Çelebi'nin bozacı ve rakıcı esnafına yönelik değerlendirmesinde de görmek mümkündür. Rakıcılar esnafı için, “sarhoşluğu haramdır, yoksâ damlası haram değildir.”¹⁵ diyen Evliyâ Çelebi, bozacı esnafını şöyle açıklamaktadır:

“...İslâm ordusunda gayet lâzımlı kavimdir, ama şarap gibi damlası haram değildir, ancak sarhoşluğu haramdır demişler. ‘Bütün sarhoş edici şeyler haramdır.’ sözüne dâhildir, ancak Müslüman gazilere beden kuvveti ve sıcaklık verip açlığı giderir...”¹⁶

Osmanlıların içki tüketim usullerine olan yaklaşımını, İran geleneğini yansıtan *Kâbüsnâme* isimli eser de etkilemiştir. Ziyaroğullarından Emîr Unsurü'l-Maâli Keykâvus'un 1082'de oğlu Giylânşah'a yazdığı *Kabusname*, yüksek kültürün davranış kalıpları konusunda bir kılavuz niteliğine sahip olmasının etkisiyle birçok kez Türkçeye çevrilmiştir. İçki içme âdabına dair önemli bilgiler içeren eserin bir çevirisi de, II. Murad döneminde Mercimek Ahmed tarafından yapılmıştır.¹⁷

Keykâvus, öncelikle süci/şarap konusunda iç veya içme şeklinde bir tavsiyede bulunmasının doğru olmayacağını, ama eğer içmezse iki cihanda da faydasını göreceğini söylemektedir. Keykâvus, her ne kadar süciyi içip içmemesi konusundaki tercihi oğluna bırakmış olsa da, bu konuda kendi görüşünü de belirtmiştir. Oğlu süci içmezse, iki dünyada da faydasını görecektir ve kendi nazarında daha da değer kazanacaktır. Bununla birlikte eğer yine de şarap içmek isterse, nasıl, ne zaman, ne ile ve nerede içmesi gerektiğini bilmesi gerektiğini düşünen Keykâvus, oğluna tavsiyelerde bulunmuştur. Bunlardan içki içme âdabı ile ilişkili olanlarından biri, doğru içkiyi tercih etmesiyle ilgilidir. Anlaşıldığına göre süci, yani şarap o dönemde makbul olan bir içkidir. Ama her süci de, aynı kalitede değildir. Dolayısıyla ilk olarak sücinin niteliği ile ilgili bir tavsiyede bulunmuştur. Elbette öncelikle süci içmenin günah olduğuna dikkat çekmiştir. Bunu göze alarak yine de şarap içmek isterse, o zaman da “bari eyi” olan ile günaha girmesini tavsiye etmiştir. Zira zaten kıyamette azap çekmeyi göze alarak günaha girmiştir. Bir de kötü süci içerek bu dünyada kendini kandırması, mânâsızdır. Görüldüğü gibi 11. yüzyılda, kişiler tercihleri uyarınca farklı kalitede şaraplar bulabilmektedir. Peki, bu iyi kalitedeki süci, ne zaman içilmelidir? Keykâvus'a göre süci, yemek yedikten hemen sonra değil, en az iki saat geçip

¹⁴ İhsan Erdinçli, *Yenileşme Dönemi İstanbul'unda Meybâneler ve Meybâncilik (1826-1908)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2019, s. 28.

¹⁵ Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul*, C. 2, Haz., S. A. Kahraman-Y. Dağlı, YKY, İstanbul, 2014, s. 660.

¹⁶ A.g.e., s. 657.

¹⁷ Halil İnalçık, *Has-bağçede 'Ays u Tarab Nedîmler, Şâîrler, Mutrîbler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 14-18.

yediklerini hazmettikten sonra içmelidir. Bu şekilde hem yediğinden hem de içtiğinden fayda görmüş olacaktır. Keykâvus, oğluna sarhoşluk veren kadehten sakınmasını da tavsiye etmiştir. Böylece sarhoş olmaktan ve sarhoşluğun delilik ve saçmalamak gibi iki olumsuz etkisinden de korunmuş olunacaktır. Eğer sarhoş olana kadar içmek isterse, geceden sabaha içmemelidir. Herkesin uyuduğu gece, rahatlıkla şarabını içmeli, herkesin uyandığı sabahleyin de, uyumalıdır. Böylece sarhoşluğuna bir de uykusuzluk eklenmeyecek delilik ve saçmalıkları, daha da artmayacaktır. Ayrıca “günah” işlemiş hizmetkârlarını azarlamak dâhil yapacağı her işi, bir kadeh bile şarap içmeden önce, ayıkken yapmalıdır. Aksi takdirde doğru yaptığı işler bile sarhoşluğu ile ilişkilendirilecektir. Zira delilik olarak görülen sarhoşluğun “çok söylemek”, “çok gülmek ve çok ağlamak” gibi türlü türlü “arbedesi” vardır. Yine başkalarına latife yapmaktan, özellikle de kötü karşılığı daha çok olduğu için sarhoşken latife yapmaktan kaçınmalıdır.¹⁸ Görüldüğü gibi sarhoşluk, İstanbul içki kültürünü etkileyen en eski metinlerde hoş görülmeyle eleştirilmektedir. Dolayısıyla ilk olarak süci içilmemesi, içilecekse kalitelisinin tercih edilmesi, içildiğinde ölçülü içilmesi, ölçü kaçırılırsa oluşacak sarhoşluğun olumsuz etkilerini en aza indirmeye dönük tavsiyeler verilmektedir.

16. yüzyılın sonlarında Gelibolulu Mustafa ‘Âli’nin *Mevâ’idü’n-Nefais fî-Kavâ’idi’l-Mecâlis* adlı eseri, İran geleneğinin Osmanlı yazınına yansımalarından en önemlilerinden biri olarak oldukça önemli bilgiler içermektedir. Kahveyi bazı yönlerden eleştiren Gelibolulu Mustafa ‘Âli’ye göre bedene kuvvet vermesi gibi sebeplerle “cümle’nün ahseni ki bâde’-i hamrâ”dır. Ama her şeyin aşırısı, zararlı iken, itidalli, yani tam olması gerektiği şekilde davranmanın ise, zararı olmadığı gibi faydaları da vardır. Bu doğrultuda öncelikle bir kişinin, şarabı ölçülü içmesinin önemini vurgulamaktadır. Aşırıya kaçılması ise, “mey-perestler”in kendilerinden geçip “renc-i humâr”, yani baş ağrısı ve sersemlik yaşamasına yol açmaktadır. Ayrıca sararıp solma ve titreme gibi hastalıklar ile uyuşukluk be yorgunluk nedeniyle somurtkan ve asik suratlı olmalarına neden olmaktadır. Gözleri açılmayacak derecede sürekli uyuklama, bazı zamanlarda sayıklama gibi etkileri ise, arkadaşları arasında hoş karşılanmamalarına yol açmaktadır. Ama bu kişiler, halka ağır bir yük olduklarının farkına varamadıkları için “yıkılup” bir yere gitmedikleri gibi ne yatarlar ne de uyurlar. Kimi zaman kendilerine söylenenleri dinleyip gözünü açarlar, ama bu kez de “bana tokundun” serzenişiyle homurdanırlar ve incinip alınarak kendilerince öfkelenirler. Kısacası ne vasıfları ne de ahlakları anlatılmaya değer, düşleri ve hayalleri tükenmediği gibi kuruntularının da sonu gelmez. Ayrıca henüz işret meclisi başlayıp sohbet koyulaşmadan aşırı içki içmek de eleştirilmiştir.¹⁹

¹⁸ Keykâvus, *Kabusnâme*, Çev. Mercimek Ahmed, Haz. Orhan Şaik Gökyay, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 79-83, 86 ve 87.

¹⁹ Gelibolulu Mustafa ‘Âli, *Gelibolulu Mustafa ‘Âli ve Mevâ’idü’n-Nefais fî-Kavâ’idi’l-Mecâlis*, Haz. Mehmet Şeker, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997, s. 299-301 ve 348.

Sarhoşluk ve olumsuz etkileri, Osmanlı literatüründe mizahî yönden de ele alınarak işlenmiştir. 16. yüzyılda Lâmi'î Çelebi, sarhoşluk yüzünden yürümeye mecali olmadığı için yollarda sızan, sersemlik ve baş ağrısı çeken sarhoşlara yer vermektedir. Buradan hareketle de içkinin, insanları yüz bin hayale sevk ederken, bazen şah bazen de şah-mat ettiğine dikkat çekmektedir.²⁰

Osmanlı Devleti, sarhoşluğu suç olarak öne çıkaran yaklaşıma rağmen, şarap veya diğer alkollü içkileri tüketen Müslüman tebaasını şer'î hukuk ölçüsünde belirlediği kanunlar doğrultusunda bireysel düzeyde çeşitli cezalarla cezalandırmıştır. Gayrimüslimleri de, Müslümanlara içki sattıkları, meyhânelerine aldıkları, sarhoşlukla çeşitli asayiş olaylarına karıştıkları ve çeşitli kural ihlalleri gerçekleştirdikleri için cezalandırmıştır. Her iki kesimin içinde yer aldığı kural ihlalleri, kontrolden çıktığında ve diğer güvenlik tehditleri ile birleştiğinde, devletin genel içki ticareti ve meyhâne yasakları uygulamasını beraberinde getirmiştir. Devletin her iki tebaasına yönelik bu bireysel ve kapsayıcı cezaları, 1826 yılına kadar görmek mümkündür.²¹

Yasakların Yansıması: Sarhoş Olmanın Keyfini Çıkarmak

İslâmiyet'in yasaklayıcı yaklaşımı, Osmanlı toplumunun içki içme âdabından söz edilmesine başlı başına bir engel gibi görünmektedir. Fakat gayrimüslimlere tanınan imtiyazlar, İran geleneği, genel olarak temel sınır olan sarhoşluk halinin önemszenmesi, zamanla bazı davranış kalıplarını ortaya çıkarmıştır. Bunlardan en önemlisi, bir yudum şarap içmek ile sarhoş olmak arasında günah ve haramlık derecesi açısından bir fark olmadığı düşüncesine itmiş olmasıdır.

16. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'a gelen Ogier Ghiselin de Busbecq, yaşlıların büyük bir günah olarak kabul edilen şarabı içmediğini, ama gençlerin affedilmek ümidiyle şarap içmeyi göze alabildiklerini belirtmektedir. Hatta onlar, "...ağ da içseler çok da içseler öteki dünyada çekecekleri cezanın aynı derecede ağır olacağını düşündüklerinden şarabı bir kez tattıklarında alabildiğince içiyorlar..." idi. Çok miktarda içki içmelerinin değil, başlı başına içki içmiş olmalarının cezayı gerektirdiğini düşünerek sarhoş olmanın keyfini çıkarıyorlardı.²² Aynı dönemde İstanbul'da bulunan Hans Dernschwam da, yasağa rağmen Türklerin şarabı gizlice ve ölçüsüzce içip sarhoş olarak sızdıklarını yazmaktadır. Üstelik seyyaha göre Türkler, yabancılara nispeten daha çabuk sarhoş olmaktadır. Zira inançları gereği içki içmeye alışık olmayan Türkler, nasıl içileceğini bilmedikleri için

²⁰ Lâmi'î Çelebi, *Letâif-i Lâmi'-i, Latîfeler Kitabı*, Haz. Yaşar Çalışkan, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2015, s. 306 ve 310-311.

²¹ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. İ. Erdinçli, *Yenileşme Dönemi*.

²² Ogier Ghiselin de Busbecq, *Türkiye'yi Böyle Gördüm*, Çev. Aysel Kurtoğlu, İstanbul, 1970, s. 12-13.

“...İçki içince adam akıllı sarhoş olup zıvanadan çıkmak lâzım sanırlar.” idi. Böyle sarhoş olmuş iki Türk’ü bizzat gördüğünü söyleyen seyyah, insanın onları ölmüş zannedecek kadar yürümekten ve ayakta durmaktan aciz bir durumda olduğunu belirtmektedir.²³

Yaklaşık bir asır sonra, 17. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul’a gelen Jean Thévenot da, benzer gözlemlerde bulunmaktadır. “İyi Türkler”in hiç şarap içmediğini, çoğu Türk’ün de aşırı şarap içmediğini vurgulayan seyyah, “keyif ehli” bazı kimselerin Kuran’daki hamr ile ilgili ifadeleri, “buyruk” olarak değil, “bir tavsiye veya nasihat” şeklinde yorumlayarak şarap içtiğini ifade etmektedir. Hatta bu kişiler, o kadar çok içerler ki, kendilerini ancak ödeyecekleri ücret durdururdu. Aksi takdirde sızincaya kadar şarap içebilecek olan bu kişiler, diğer iki seyyahın da vurguladığı gibi, az veya çok miktarda içmek arasında herhangi bir fark görmezlerdi. Ayrıca Hristiyanların antik dönemdeki ritüeli uygulayarak şaraba su katmalarını, “gülünç” bularak alay konusu ederlerdi. Yine de ne kadar ayyaş olurlarsa olsunlar eğer talihsizlikle elbiselerine şarap dökülürse, lekeyi çıkarmak için yoğun bir çaba gösterirlerdi.²⁴ Bu ifadeler, antik dönemin ritüellerinin İstanbul’un gayrimüslimleri üzerinde etkili olduğunu göstermesi bakımından da önem taşımaktadır.

Thévenot ile hemen hemen aynı yıllarda İstanbul’da bulunan Paul Rycaut’a göre şarabın mide hazımsızlığına olan faydalarından habersiz olan Türkler, ölçülü bir şekilde şarap içmenin mümkün olmadığını düşünmektedir. Ayrıca İngilizler, Fransızlar veya İtalyanların şaraba su katmalarını şaşkınlıkla karşılamaktadırlar. Türkler, dolu kadehlerle yeterince içmeden, aşırı içip uçarı eğlencelerle kendinden geçerek kusmadan, yani sarhoşluğun gülünç hallerine düşmeden şarap içmenin bir anlamının olmadığını inanmaktadır. Zira bu hale ulaşmadan içmeyi kesmek, damakta daha fazla şarap içme isteği ve arzusu uyandıracaktır.²⁵ 18. yüzyılın başında İstanbul’a gelen Joseph de Tournefort da, Türklerin bir kez içmeye başlayınca fiçinin dibini görmeden içmeyi bırakmadıkları görüşündedir.²⁶ Aynı yüzyılın sonunda İngiliz kabinesine sunulmuş olan bir rapora göre de bir Türk, sarhoş olmak amacıyla şarap içer. Bu bakış açısıyla çok fazla miktarda şarap içilmesi, toplumda sarhoşların hoş görülmeyle aşığlanmasını haklı çıkarmaktadır.²⁷

²³ Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü*, Çev. Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s. 119, 132 ve 143-144.

²⁴ Jean Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, Çev. Ali Berktaş, Ed. Stefanos Yerasimos, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 69, 75, 100 ve 115.

²⁵ Paul Rycaut, *The Present State of the Ottoman Empire*, The Third Edition, John Starkey and Henry Brome, London, 1670, s. 165.

²⁶ Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, Çev. Ali Berktaş-Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 93.

²⁷ William Eton, *XIX. Yüzyılın Başında Osmanlı İmparatorluğu*, Çev. İbrahim Kapaklıkaya, Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 157.

Seyyahlar, Türklerin ölçüsüzce içki içme anlayışı gibi sarhoş olup taşkınlıklara, kavga, adam yaralama ve öldürme gibi asayiş sorunlarına yol açabilmelerini de not etmişlerdir. 18. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'a gelen Baron de Tott, içki içme âdabına uymamanın sonuçları ile ilgili bir Türk'ün öngörüsünü paylaşmıştır. Fransız elçisi M. de Vergennes'in İstanbul'daki yabancı elçileri ve Avrupalı ileri gelenleri davet ettiği baloya merak ettikleri için katılan bazı üst rütbeli Türkler, içki içme faslının başlamasıyla birlikte salondan ayrılmak istemişlerdir. Baloya tercüman olarak katılan Tott, her şeyin sükûn içinde geçeceğini temin ederek eğlencenin sonunu görmeleri için ısrar edip kendileri için ayrılan masaya oturmalarını sağlamıştır. Sabaha kadar baloda kalan Türkler, "...aralarında tertiplenecek böyle bir eğlencenin en azından otuz cinayet ile sonuçlanacağını" gizlice Tott'a söylemişlerdi. Türklerin endişeleri, ölçüsüzce sarhoş olana dek içki içme anlayışlarıyla ilgiliydi. Nitekim Tott'a göre "*Suç işlemeyen önce genellikle sarhoş olunur...*"du. Şarap içmek ve sarhoş olmak, cesaretlerini arttırır ve o halde meyhâneden çıktığında ona hakaret eden biri, hayatta kalabilmek için karşısındakinin o an beceriksiz olmasını istemek durumundaydı.²⁸

Görüldüğü üzere şer'î ve kanunî yasak, belli bir kesimin içkiden uzak durmasını sağlarken, bir kesimin de az miktarda içmenin günaha girmeye değmeyeceği anlayışını beraberinde getirerek sarhoş olana kadar içmesinde etkili olmuştur. Bugün de içki içen bazı Müslümanların sarhoş olmadan içki sofrasından kalkmamasında, diğer toplumlar gibi serinlemek ve yorgunluk atma amacıyla ya da sohbetle eşlik etmesi için bir iki kadeh için içki içmemesinde, bu anlayışın izleri vardır.

İçki ve Meyhâne Âdâbına Doğru: Çakır Keyif Olmak Ya da İçmeyi Bilmek

19. yüzyılın ikinci yarısı, bir geçiş dönemidir. Müslümanların hâlâ ölçüsüzce ve sarhoş olmak için içki içtiğine dâir değerlendirmeleri görmek elbette mümkündür. Nitekim bu dönemde İstanbul'a gelen Charles White da, *Three Years in Constantinople* adlı eserinde, benzer düşüncelere yer vermektedir. White göre Doğulular, "a social glass", yani sosyal bir kadeh olarak adlandırılan şeyin verdiği keyfi kavrayamamıştır. Onlar, Kuran, hadis ve Padişahın yasaklamalarına rağmen şarabı, genellikle ölçüsüzce ve görünüşe göre sadece aşırı coşkulu, yani sarhoş olmak amacıyla içerdi. Üstelik ayılmaya eşlik eden mide bulantısı ve ağrılara ne önem verirler ne de bu sonuçları önemserlerdi.²⁹ Fakat Osmanlı Devleti'nin yenileşme döneminde oldukça kapsamlı bir değişim hareketine

²⁸ Baron de Tott, *Türkler ve Tatarlara Dair Hatıralar*, Çev. Mehmet R. Uzmen, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, [T.Y.], s. 17-19 ve 108.

²⁹ Charles White, *Three Years in Constantinople; or Domestic Manners of the Turks in 1844*, c. III, Henry Colburn, Publisher, London, 1845, s. 96-97.

yönelmesi, kurumların ve toplumun yanı sıra içki tüketen tebaasına müdahale biçiminde de etkisini göstermiştir.

Yenileşme döneminde devlet, artık Müslüman tebaasının içki içmesini değil, sarhoş olup asayişi ihlal etmesini önemsemeye ve sorun halinde sadece dar ölçekli müdahalelerde bulunmaya başlamıştır. Kademeli bir şekilde içki içme eylemin kendisinin suç olması, ceza kanunlarından çıkarılmıştır. Gizlice içki içmek zorunda kalmayan Müslümanlar, devletin yaklaşımının değişmesine bağlı olarak modern değerlere olan bağlılıklarını gösterme adına içki içmeye başlamıştır.³⁰ Bununla paralel bir şekilde Müslümanlar, aynı zamanda aşırı içki içip sarhoş olma anlayışını değiştirmeye, Avrupa’da oluşmuş âdaba da riayet etmeye başlamıştır. Bu doğrultuda eskiden içki içen dindaşlarını ayıplarlar, artık bu durum, esas itibarıyla ölçüsüzce içip sarhoş olanlar için geçerli olmaya başlamıştır.³¹ Dolayısıyla Müslümanların, hem Hanefî mezhebinin ve İran geleneğinin hem de Avrupa’nın sarhoşluğa olan olumsuz yaklaşımını birleştirdiğini düşünebiliriz.

Hiç şüphesiz bu gelişmeler, içkinin nasıl içileceğine dair *âdâb-ı muâşeret* kitaplarının yazıldığı, hatıratlarda Müslümanların kendi tecrübelerini aktarabildiği ya da tavsiyelerde bulunabildiği bir literatürün oluşmasında etkili olmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle sarhoşluğu eleştiren pek çok yazı ile karşılaşılmaktadır. Önceki dönemde gazel ve kaside türünün gereği olarak şarap temasını işleyenler istisna edilirse, şaraba, meyhâneye olan düşkünlüğü bilinen ve bunu da şiirlerine yansıtan şairlerimizin olması,³² 19. yüzyılda Gürpınar gibi edebiyatçılarımız tarafından olumsuz olarak değerlendirilmiştir. Hatta Gürpınar, Fransız dergilerinden birinde rastladığı “Sarhoş Karıncalar” başlıklı yazıyı,³³ bu olumsuz düşüncesini aktarmak için bir araç olarak kullanmıştır. Gürpınar’a göre eğer karınca, gerçekten içkiye başlamışsa, bu, içki müptelası olan Arap ve Türk şairlerinin şarabı öven şiirlerini okudukları için olmamıştır. Zira karıncalar, gerçekten de onların şiirlerini okuyabilselerdi, “...yaratıkların en akıllısı olan insanlara bile o kadar deli saçması söyleten o garip suyu içmenin zararlı olduğunu anlayarak, içkiye düşkün olmazlardı”. Bunun ardından “akıllı” insanların “iştirtonun” zararlarını açıklamasına rağmen, şairlerimizin sarhoşluğu övmelerini de eleştirmektedir.³⁴

³⁰ 1830’larda İstanbul’a gelen seyyahların gözlemleri, bu değişimin izlenebildiği önemli örneklerdir. Bu konuda bkz. İ. Erdinçli, *Yenileşme Dönemi*, s. 117-131.

³¹ François Georjeon, “Osmanlılar ve İçiciler: On Dokuzuncu Yüzyılda İstanbul’da Alkol Tüketimi”, Çev. Cem Deniz Kut, *Yemek ve Kültür*, S. 13, Yaz 2013, s. 57 ve 59.

³² Böyle bir çalışma için bkz. Savaşkan Cem Bahadır, *Divan Edebiyatında Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2013.

³³ Rafen’in kaleme aldığı yazı, asıl olarak karıncaların davranışlarındaki sıra dışılığı açıklamak için sarhoşluk benzetmesini kullanmaktadır.

³⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Gazetecilikte İlk Yazıları (1888-1898)*, Haz. A. Tanrıncı- G. Tanrıncı, Özgür Yayınları, İstanbul, 1999, s. 318.

Mehmet Tefvik, bu konuda miktarı kişiden kişiye değişmekle birlikte aşırı içki tüketimi sonucunda oluşan sarhoşluğun insan davranışlarında meydana getirdiği bazı değişikliklere dikkat çekmektedir. İçki için “mehekk-i insandır” denildiğini vurgulayan yazar, insanın mâhiyetini açığa çıkardığını ifade etmektedir. Bu noktadan hareketle müskirat ve mükeyyifat, insan üzerinde sayılıp anlatılamayacak şekilde “garip ve mütenevvi” haller meydana getirmektedir. Örneğin ayıkken “fevkalâde mağrur” olan biri, pek çok kez işret sofrasında iyi huylu ve alçak gönüllü olur. Yine bir kimse, ayıkken ne kadar cimriyse, işret halinde iken o kadar cömert olur ki anlatmak bile mümkün değildir. Tabii ki bu hal, sadece içki ile ilgilidir. Zira bir kişi, işret halindeyken açıklıktan öleceğini bildiği bir fakire ekmek parası dahi vermezken, aynı fakiri sarhoş etmek için varını yoğunu sarf edebilir.³⁵ Yine ilk başlarda suskun kalan biri, çok geçmeden içkinin etkisiyle sırlarını dökmeye, dost ve düşman ile dedikodu yapmaya başlar. İçkinin etkilerinden “en garibi” ise, insana habbeyi kubbe, kubbeyi habbe ettirmesidir. Gerçekten de içkinin tesiri, “dünyalar kadar derdi” olan birini, o dünyalar kendininmiş gibi neşeli hale getirebilir. Yine söylenen “ufak bir söz”den, sanki canına kast edilmiş gibi rahatsızlık duymasına neden olabilir. İçkinin bir de, meyhânelere gündüzleri, özellikle de yaz günlerinde devam edenler üzerinde daha garip etkileri vardır ki, “mazallah”. Gündüzleri içkiden uzak duramayan bu bahtsız kişiler, korkakken cesur, düşmanken dost, yabancıyken de tanıdık hale gelir. İşrete iptila olan bu kişilerin halleri, anlatılacak türden değildir. İçenler, kendi hallerini görmediği gibi başkasındaki kötü hallerin kendisinde de olduğuna ihtimal vermez. Dolayısıyla eğer bir aynalı meyhâne yapılırsa, herkes işret halindeki hallerini görür ve böylece meyhâneye gideceklerin sayısı da azalır. İçki, esas etkisini, kapanma vakti geldiğinde eve gitmek üzere meyhânedan çıkan kişiler üzerinde gösterir. Bu ev yolunda herkes, kendi semtlisiyle birleşip sohbet eder, bazen hedefine varamayarak sızanlar da olur ki bu haller, “pek tuhaf”tır. Mehmet Tefvik’in ifadeleriyle bu şekilde “...bir mikdar müskiratın tesiriyle ağzına gelen bezeyânı söylemek, aklına geleni yapmak, işret değil rezâlettir.”³⁶

İçki, insan davranışları üzerindeki genel özelliklerine rağmen herkesi aynı ölçüde etkilemez, her içende aynı etkiyi bırakmaz.³⁷ Bu noktada Karay, İstanbul’u her devirde gezip gittiği her yerde “sayısız sarhoş meclisinde” bulunduğunu, dolayısıyla da sarhoşluğun belirtilerinin çoğunu bildiğini söylemektedir. Kitabının “Sarhoşların Cetveli” adlı kısmı, edindiği bu

³⁵ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey de, aynı şekilde ayık iken cimri olan birinin sadece işret esnasında cömert olmasını, içkinin garip hallerinden biri olarak belirtmiştir. Bkz. Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, Haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 181.

³⁶ Mehmet Tefvik, *İstanbul’da Bir Sene*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 175-180.

³⁷ Hakan Kaynar, “Muhabbet Baki Muahhubân Kayıp: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Meyhâneler, *İstanbul Araştırmaları Yıllığı*, 3, 2014, s. 207.

gözlemlerin derece, isim ve sıfatlarına göre bir tasnifini sunmaktadır. Karay, bütün sarhoşların bu cetvelde kendisine uygun olan yeri bulabileceğini, hatta sarhoş olan bir kişiyi ihtar etmek için bile kullanılabileceğini belirtmektedir. İlk olarak değinilen “keyifli sarhoş”, içki içme ve meyhâne âdabı açısından “şeker gibi bir adamdır.” Zira o, “ideal” bir sarhoş olarak kararında içerek ve gerektiğinde yiyerek daima gülümser, çok dinleyip az konuşur. İçki, onun “yüreğinin karanlığına zevkli bir ışık” yaymıştır sadece, hiddet ve somurtkanlık değil. “Muhabbetli Sarhoş” ise, sadece içki meclisinde bulunan kişilere karşı haddinden fazla iltifatta bulunduğu halde, ayıkken bırakın saygı göstermeyi nefret bile eder. “Durgun Sarhoş”, söze karışmayıp fikir beyan etmediği gibi dışarıdan kaşları çatık, dalgın görünür. Bu, onun keyif halidir, ama beraberindekileri “dehşetle sıkılmaktadır.” “İçli Sarhoş”u ayık halinden ayıran tavrı, sosyal sorunlara yönelik “zerre kadar” ilgi duymamasına rağmen “ağızına rakıyı koyar koymaz ahlak uleması” gibi davranmaya başlamasıdır. “Dertli Sarhoş” ise, ayıkken önünde ölen birisi için gözü bile nemlenmeyen “taş yürekli” biri olmasına rağmen, sarhoşlukla kayınvalidesini veya yıllar önce kendi ihmalinden ölen karısını hatırlayarak uzun uzadıya anlatır, gözyaşı bile döker. “Şehvetli Sarhoş”, içki içer içmez akli ve gözü kadınlara yönelirken, “Cömert Sarhoş”, ayıkken son derece cimri olup sadece içki sofrasında iken çeşit çeşit meze ve yiyecekler ısmarlar, ama sonrasında hem kendine hem de arkadaşlarına lanet eder. “Malihülyali Sarhoş”, kendisine iyi hizmet edilmediği ya da müşterilerin “dik dik” baktığı şeklinde suizanlar besleyerek sorun çıkarma potansiyeline sahiptir. “Sulu Sarhoş” ise, her hareketi “tatsız, zevksiz, soğuk” olan laubali davranışlarıyla içki masasındakileri rahatsız eder. İçki masasından kalkıp yüz öpmeye çalışması, susmadan dinlenmeden her şeye karışıp her söze atılması, yanınızda bir vızılta hissine yol açarken, masadan ayrılması “birdenbire derin bir sükûnet” meydana getirir. Bir de içki sofrasındayken anlatılanları kendi üzerine alan “alınan sarhoş” vardır. Siz, ne kadar kendisini kastemediğinizi söylemeniz de, artık fayda etmez, ama ertesi gün sanki hiçbir şey olmamış gibi konuşmaya başlar. “Atak Sarhoş” da, alınan ve malihülyali sarhoşun kuruntularını eyleme döken cinsidir. İçli sarhoşun “azgını” olan “nihilist sarhoş” ise, ayıkken devlete sadık olmasına rağmen içince kanun kaldıran, polise çatan, tanınmış kişilere çatan, söven, münasebetsiz belalı biridir. Son olarak “çılgın sarhoş”, tarif edilmesi bile mümkün olmayan olaylara yol açar. İçki sofrasından kalktığında kendini karakol, eczane, hastane ya da morgda bulur.³⁸

İçkinin asıl önemli etkisi, kişinin kendisi için uygun olan miktardan fazlasını içip sarhoş olarak hareketlerini ve davranışlarını kontrol edememesine neden olmasıyla ilgilidir. Karay’ın cetvelindeki sarhoş türleri arasında asıl önemli olanı da, bu kişilerdi. Burada esas vurgu, sarhoş olunmamasından ziyade sarhoşluğun kontrol altında tutulması gibi görünmektedir. Zira kişinin kendi kontrolünden çıkan bu hareketler, içki içen birinin hem kendisi, ailesi ve içinde

³⁸ Refik Halid Karay, *Makyajlı Kadın*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 2009, s. 74-82.

yaşadığı toplum, hem meyhâneci ve meyhânedeki müşteriler hem de devlet nazarında önem taşıyan çok yönlü sonuçlara yol açabilmektedir. Sarhoşluğun insan davranışlarında ortaya çıkardığı değişiklikler, öncelikle kendi, yakın çevresi ve asayiş olayları ile toplum üzerinde olumsuz sonuçlara yol açmaktaydı. İçki içme âdabına aykırı davranılarak sınırın aşılması ve sarhoş olunmasının yol açtığı çeşitli asayiş sorunları, genel anlamda “nice mefâsid ve fezâyih” şeklinde ifade edilmiştir.³⁹

Ahmet Mithat Efendi de, içkiyi, ister fıçı isterse de damacana ile sunulsun “hep o insanın aklını başından alan mâyi”⁴⁰ olarak niteleyerek müptelalarının damarlarında dolaşan kanı, gazap ateşiyle galeyana getirerek zalimane cinayetler işlemeye sevk ettiğini belirtmektedir. Hele meyhânelerin müdavimleri arasında “birer arşûn pîstovlarıyla ve birer buçuk kulaç yatağanları bellerini esliba deposuna” benzeten yeniçeri ve kalyoncular ile birer karış kama ve bellerindeki kuşak arasına sıkıştırdıkları küçük revolverleri olan sırk hamalları, tulumbacılar, sandalcılar ve yankesiciler varsa, asayiş olaylarının yaşanması kaçınılmaz hale gelebilmekteydi. Üstelik sarhoşlar, kavgaya tutuştuğunda araya girilip “hay huy” denmesine bile kalmadan birini dört beş yerinden yaralayıp zaptiyeler gelmeden kaçabilir ya da döktüğü kan kendi kanını da başına sıçratmış olduğu için zaptiyeye saldırıp onu da yaralayabilir, en nihayetinde ise, süngü ve kurşun ile öldürülebilirdi. Bu tür olayların yaşanma sayısı, yeniçerilerin meyhânelerin müdavimi olmalarının kesin olarak engellendiği 1826 sonrasında da öncekinden daha az olmamıştır.⁴⁰

Yine Ahmet Rasim’in isimlerini de saydığı İstanbul’un çeşitli semtlerindeki meyhâneler, müdavimlerini bir takım sorunlarla karşı karşıya bırakabilmekteydi:

“...naralar, kadeh kırmalar, bıçak, kama, pala, gaddâre, kulaklı çekmeler, usturpa, uçu demirli cop, sandalye bacağı kullanmalar, atışmalar, kapışmalar, türlü türlü sululuklar, hattâ rezâletler...”⁴¹

Nitekim rakı içmenin mantığına uymayan biri, “*cıvr*”, “*abuk sabuk söylemek, şuna buna söz atmak, çatmak, kavgâ çıkarmak gibi içki içme kurallarına kesinlikle uymayan davranış ve yakışsaksız işlere girer...*” idi. Bu hal, kişinin kendisinden kaynaklanabildiği gibi meyhânecinin “Bu da tezgâhtan!” diyerek sunduğu son kadeh ile de oluşabilirdi. Bu son kadeh, nasıl ki tek bir damla, dopdolu bir kadehi taşıyorsa, keyif basamağına ulaşmış bir kişinin de dengesini bozarak keyfini kaçırırdı. Dolayısıyla “*Ne yaptıysa hep o son kadeh yaptı!*” deyişi, eski sarhoşların başvurduğu oldukça geçerli bir özürdü. Ahmet Rasim’e göre keyif sınırına ulaştığına ikna olmayıp içmeye devam edenler, “*...Kavgacı, atak, sulu,*

³⁹ Ahmed Câvid, *Hadîka-i Vekâyi*, Haz. Adnan Baycar, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998, s. 203.

⁴⁰ Ahmet Mithat, *Düldane Hanım*, Tercümân-ı Hakikat, İstanbul, 1299, s. 4.

⁴¹ Ahmed Râsim, *Matbûat Hatıralarından Muharrir, Şair, Edib*, Haz. Kâzım Yetiş, İstanbul, 1980, s. 173-174.

nâracı, çamur, söviip sayan, zom, fitil, durucak, dövüşçü, kadeh, cam kıran, masa deviren, çingarcı, asorcı...” gibi lâkaplar ile anılmaktadır. Bunlar içerisinde öyleleri vardır ki, ayılır ayılmaz günahları için tövbe eder, akşamında ise yine uygunsuzluklarını sürdürürdü. Bu kişiler, ayıldığında kendilerini bambaşka bir yerde bulabilir, evlerine kapı yerine pencereden girebilir, yok yere çocuğunu dövebilir, bağrıış çağırışıyla eşinin, çoluk çocuğunun geceyi komşusunda geçirmesine neden olabilir, kardeşiyle boğaz boğaza kavgaya tutuşup huzursuzluğa yol açabilir, polis eşliğinde eve gelebilir ya da eve gelirken bindiği at arabacısının soygununa maruz kalabilirdi. Üstelik bu tür hareketlerini, bilinçsizce yaptığından, ancak ayıldığında farkında olmaktadır. Dahası yara bere, burunda morluklar, kaş ve dudak yarığı da, sarhoşlukla edilen kavgaların ürünü olarak sıklıkla görülürdü.⁴²

Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey de, “bad-mest” olan akşamcılarının acınacak hallerini tarif etmiştir. Ayrıca sarhoşluğun, meyhânede “*Sen bana baktın, benimle eğlendin!*” gibi sebeplerle pek çok kavgaya yol açtığını belirtmektedir. Yine sarhoşluk, Ramazan ayı boyunca evinin ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak için çaba gösteren birini, bayram gününden itibaren meyhâneye sevk ederek anasını, kardeşlerini ve çocuklarını dövüp kan kusturmasına sebebiyet verebilmektedir.⁴³

Ahmet Rasim, başka bir eserinde meyhânedeki ayrılma vakti geldiğinde, bir buçuk şişelik kendisine uygun içki miktarını aşarak tezgâhtan zorla bir bardak daha rakı içen birinin halinden de bahseder. Ona göre içilen bu son rakı “yolda maya tutar” idi. Sarhoş, bu haldeyken mahallesine gireceği yerde bir nara atardı. Bunun üzerine köpekler, ayakları üzerine kalkarak ulur, kahvehanelerdeki insanlar dağılır, karı koca kavgalarını keser, yaramaz çocuklar susarak uyurlardı.⁴⁴

İçkinin insanın asıl karakterini ortaya çıkarması ve kendi kontrolü dışında davranışlarında ortaya çıkardığı değişiklikler, zarafet veya rezaletlere kapı aralayabilmekteydi. Bu değişikliklerin rezalet boyutu, kişinin kendisinden aile fertlerine, meyhânedeki diğer müşterilerden meyhâneciye, topluma ve elbette devlete kadar çok geniş bir kesimi ilgilendirmekteydi. Dolayısıyla rezaletlerin oluşmasını engellemek, zarafet sınırları içerisinde içmek gereği, kendinden önceki birikimlerden de beslenen bir içki ve meyhâne âdabının ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bu âdap, ne ile ve nasıl içileceğinden ne zaman içilip hangi aşamada içki sofrasından kalkılacağına kadar oldukça geniş hususlar içermektedir. Bu noktada ilk olarak işrete müptela olanların içme zamanı ve sürelerine nispetle oluşmuş *akşamcılık, sabahçılık, gündüzçülük* ve *gece-gündüz içmek*

⁴² Ahmet Rasim, *Anılar ve Söyleşiler*, Haz. Nuri Erten, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1983, s. 181-183.

⁴³ Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda*, s. 182-183.

⁴⁴ Ahmet Rasim, *Güliip Ağladıklarım*, Haz. Ahmet Sevinç, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s. 188-189.

şeklinde kavramlar ile karşılaşılmaktadır. Akşamcılar, daha çok zarafetleri, yani aşağıda bahsedeceğimiz içki içme ve meyhâne âdabıyla, diğerleri ise rezaletleri ile özdeşleşmiştir. Bu belirgin özellik, her iki sınıfı bütünüyle aynı şekilde yansıtmamakta, akşamcılara has zarafet, sabahçılarda olabildiği gibi tam tersi de mümkün olabilmektedir.

İçki ve meyhâne âdabını ortaya koymamızı sağlayacak kavramlardan ilki olan akşamcı lafzı, İstanbul'a özgü bir kavram olarak 16. yüzyıla, Ebussuud Efendi'nin bir fetvasına dayandırılmaktadır. Buna göre gayrimüslimler, Cuma namazı kılınan şehirlere açıkça içki sokmak yasak olduğu için bu iş için akşam karanlığını beklemek zorundadır. Tabi bu serbestiye, aynı zamanda içki içmek isteyen Müslümanlara da kapı aralamıştır. Akşamcılık, zamanla içki içmek için meyhâneye gitmeyi tercih ettikleri zaman ile özdeş bir kullanıma sahip olmuştur. Yani akşamcılık, en basit ifadeyle her akşam ya da akşamları içen kişileri ifade etmektedir.⁴⁵

Akşamcılık, aynı zamanda içki içen kesimin ait olduğu sınıf ile özdeş bir şekilde içki içme âdabına uygunluk ile öne çıkmıştır. Bu konuda ilk olarak "Mecâlis-i işretin eltâfi zurefâ meclisidir..." şeklinde bir ifade ile karşılaşılmaktadır. Yani işret toplantılarının en hoş, en latifi, yine zarafet sahibi zarif kimselerin meclisidir. Bu kişiler, asıl olarak nükteler, fıkralar, karşılıklı şiir okumaları ve nedimliklere aracılık etmesi için içki içmektedir. Dolayısıyla hanendeler, girift, ney ve çığırta benzeri şeyler üfleyen sazandeler ve mukallitler, bu tür içki sofralarında yer alırdı. Güzel söz söyleyen, söylenen sözleri anlayan, her şeyin iyisini bilen "ehl-i işret" bu kişiler, itibarlarının karşılığı olarak her sınıftan insanın bulunduğu meyhânelerde bile daha fazla değer görür, hatta farklı bölümlerde otururdu.⁴⁶

İkinci ezanı sonrasında meyhâneye gitmeye başlayan akşamcılar, *vakt-i kerabet* denilen gün batımına kadarki evrede bilgelere yakışır şekilde seviyeli sohbetler, saz ve söz dinletileri ile içkiye hazırlık yapardı. Akşam ezanı ile birlikte içki faslına başlayan akşamcılar, önce "çakırkeyif" olur, meyhânenin kapanış vaktinin yaklaşmasıyla birlikte yatsı ezanının okunmasına kadarki son yarım saatte de "keyif" sınırına ulaşırdı. Akşamcılar, meyhânedeki kaldıkları süre ne kadar olursa olsun "gıda" denilen içki miktarını ve "keyif basamağını" aşmamaya özen gösterirlerdi. Bu ölçü, her akşamcının kendisine göre değişkenlik gösterse de, genel anlamda yirmi beş-otuz dirhem veya bir buçuk karafakiyi aşmazdı. Ortalama bir kural olarak dörtte bir oranında rakı konup üzeri su ile tamamlanan kadeh, vaktin uzunluğuna göre değişmekle birlikte "küçük yudum" denen usule uygun olarak altı ila sekiz yudumda bitirilirdi. Bu

⁴⁵ Fuat Bozkurt, *Türk İçki Geleneği*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 74.

⁴⁶ Mehmet Tefik, *İstanbul'da Bir Sene*, s. 176-177. Ahmet Rasim, muhtemelen Mehmet Tefik'ten de faydalanarak benzer bilgilere yer vermektedir. Bkz. Ahmed Rasim, *Anılar ve Söylüşler*, s. 182.

usulün en önemli yanlarında biri, midenin artık dolduğuna işaret eden “Rakı gık dedi mi?” tabirini uygulayabilmektir. Zira bu sınır, yudum yudum içme usulünde sadece bir yudum ile aşılrken, tamamıyla dikerek içme usulünde dolu bir kadehtir. Akşamcı, içmek için ayrılan süre ne kadar uzarsa uzasın, gıdasını arttırmaz, kadehini daha az ve seyrek olarak yudumlardı. Keyif sınırından sonra içki içmeye devam etmek istemek, “görgüszlük”, “pek ziyade ayıp” olarak addedilirdi. İşret esnasında kadehi usulüne uygun bir şekilde yudumlamayan, bir dikişte boşaltan kişiler, ayyaşlar arasında çokça kullanılan “delik taşa su döküyor!” benzetmesiyle ayıplanırdı. Bir başkasının daha fazla içmesi için kendilerine ısrar etmesi de, hiç hoş karşılanmaz, böyle durumlardan kurtulmak için “sızma” numarası yaparlardı. Tanımadıkları, huyunu bilmedikleri kişilerle de, içki sofrasına oturmazlardı. Müezzinin yatsı ezanını okumak için minareye çıkması ise, meyhâne için kapanış, kendileri için de eve dönüş vaktinin gelmesi demektir.⁴⁷ Antepli Aynî Divanı’ndan beyitlere yer veren Koçu da, birine içki içmesi konusunda ısrar etmenin, büyüklük taslayarak kendini övmenin meyhâne âdabına aykırı olduğuna dikkat çekmektedir.⁴⁸

Bir de, akşamdan kalıp sabah uyandıklarında oluşan mahmurluğu bozmak için bir iki kadeh içki içme zorunluluğu hisseden ve böylece yeniden içmeye başlayan sabahçılar vardı. Kendileri için yeterli olan miktarı aşarak sabahları aşırı bir baş ağrısı, mide bozukluğu ve vücut kırgınlığı ile uyanan bu kişiler, içki içme âdabına aykırı davransalar da, kendi geleneklerini oluşturmuşlardı. Örneğin “mahmurluk bozmak” ya da “def-i humar” da denilen bu halden kurtulmak, bir kaç kadeh şarap veya rakı içme mecburiyeti gerektirirdi. Çünkü rakının koku ve tadı, içki ile sersemlemiş olanlara “pek ağır” gelir, dolayısıyla ilk kadehi “yutmak”ta çok zorlanılırdı. Bu koku ve tadı yumuşatması ve mideye de iyi gelmesi nedeniyle bir miktar limon da kullanılırdı.⁴⁹ Fakat bir iki kadeh ile başlanan işret, çoğunlukla akşama kadar devam eder, ardından tekrar sabah ve sonra tekrar akşam derken içkide daimîlik baş gösterirdi. Ayyaş denen bu kişiler, aynı zamanda “şâribül-leyl-i ve’n-nehâr”, yani gece gündüz içen olarak da adlandırılırdı. Bunlar içerisinde sabahları içki içmediği için gözlerini açamayanlar da vardı. Hatta bu kişiler, zamanla içki ile yetinmeyerek esrara yönelir, işten güçten kesilir, durumlarına göre ev veya meyhânelerde “harâbâtî” namıyla vücutlarını yok ederlerdi. Mehmet Tefvik’e göre “*Akşamcılığın mazarratı kaç derece ise sabahçılığın mazarratı yüz misli ziyade olduğundan böyle adamlar için felâh mutasavver değildir.*”⁵⁰

⁴⁷ Necdet Sakaoğlu, “Akşamcılık”, *Diünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, s. 169-170; Ahmed Rasim, *Anılar ve Söylesiler*, s. 182-183.

⁴⁸ Reşad Ekrem Koçu, *Eski İstanbul’da Meyhâneler ve Meyhâne Köçekleri*, Doğan Kitap, İstanbul, 2015, s. 37.

⁴⁹ Mehmet Tefvik, *İstanbul’da Bir Sene*, s. 180-181; Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda*, s. 182.

⁵⁰ Mehmet Tefvik, *İstanbul’da Bir Sene*, s. 180-182.

Ahmet Rasim'e göre sözü edilen haller, akşamcılığın eseridir. Akşamcılığın en büyük zararı, çok içmekle başlayıp sabahçılığa dönüşmekle azması ve gündüzcüğe evrilmesiyle de gece gündüz içmek şeklinde iyice içinden çıkılmaz bir yıkımla sonuçlanmasıdır. Kendisinin "pek ziyade" sevdiği Kemal Bey, bu sabahçılardan biri olarak "yataktan kalkar kalkmaz" akşamdan hazırladığı yüz dirhemliği ayakta bir meze kırıntısı ile yarım saat içinde bitirerek "Bu şişe bitmedikçe aklım başıma gelmez!" derdi. Bu içkinin sözde kendine verdiği güç, enerji ve neşe, titremelerini de durdururdu. Dolayısıyla elini, yüzünü yıkayıp hazırlanarak bu neşeyi tamamlamak için herhangi bir meyhânenin yolunu tutardı. Gece gündüz içenlerde ise, böyle bir neşe yoktur. Bekrî Mustafa'nın dediği gibi bir kez sarhoş olmuş bu tür kişiler, sonrasında ara vermeksizin mahmurluk bozmaktadır.⁵¹

Ahmet Rasim, içki içme ve meyhâne âdabı konusundaki teorik bilgiyi pratiğe aktaran ve yaptıklarıyla teorik bilginin oluşumuna katkı sağlayan en önemli şahsiyetlerden biridir. "Sarhoşluğu ta çocukluğumdan beri tanırım" diyen Ahmet Rasim, birinin sarhoş olup olmadığını hal ve hareketlerini gözlemleyen hemen anlardı. Çocukluğunda karşılaştığı böyle zamanlarda ya bir kenara çekilerek gizlenir, eğer kapısı açıksa eve kaçar, değilse ya bir sokağa girip köşesinden gözetler ya da koşarak diğer mahalleye giderdi. Ama kendisi gibi üç dört "bastı bacak" bir aradayken böyle bir sarhoşu görürse, onun hallerini seyrederek eğlenirlerdi. Fakat izleyerek gülüp eğlendikleri kişileri o hale getiren içki, "gel zaman git zaman" büyüyüp bıyıklarının terlemeye başlamasıyla birlikte Ahmet Rasim'i de kendine çekmiştir. O, "*Kuvvet verirmiş [verirmiş] diye şaraba el attık, kekeremsi birşey!*" sözleriyle ilk olarak şarap içtiğini, ama tadından pek hoşlanmadığını ifade etmiştir. Bunun ardından "*İçkiymiş ama ne ağız kokuttur, ne de sarhoş etmez diye*" arpa suyu denemiştir. Fakat tecrübesini "*İç iç... Şiş! Yarım saat başına işe bre işe!*" sözleriyle ifade ettiği bu içkiyi de, sarhoş etmeyip sersemlik verdiği için beğenmemiştir. Son olarak "*...Kardeş, içilecek bir şey varsa o da mastika... Öyle neşe veriyor, öyle cilâ veriyor ki... İnsan çöpur bir karıyı sütlâç, görüyor!...*" tavsiyesiyle Limon İskelesi'ndeki Sakızlı Meyhânesi'ne giderek rakı içmiştir. Bir miktar su konulan birinci kadehi, arkadaşının "birdenbire dik" komutuyla içen Ahmet Rasim, boğazı yandığı için püskürmüştür. İkinci kadehi, arkadaşının uyarısı ile bir miktar fazla su koyarak daha rahat içmiş, üçüncü kadeh ile de artık şişeyi bitirmişlerdi.⁵²

Ahmet Rasim, meyhânedeki bu ilk rakı deneyiminde, küçükken şahit olduğu ve izlerken eğlendiği sarhoşların durumuna düşmekten kurtulamamıştı. Öyle ki tek düşündüğü, eve varır varmaz kendisini atacağı yatağı olmuştur. Aradan geçen on-on beş gün sonra Langa'daki Millet Gazinosu'na giden Ahmet Rasim, yan masalarında oturan "sakalı ağarmış bir zat"tan arkadaşının

⁵¹ Ahmet Rasim, *Anılar ve Söyleşiler*, s. 179-181.

⁵² Ahmet Rasim, *Anılar ve Söyleşiler*, s. 172-175.

öğrettiğinden farklı olarak nasıl rakı içileceğini öğrenmişti. Bu yaşlı adam, ona, “*Rakı kadebe konur, ama kadehle beraber içilmez, yudum yudum içilir!*” kuralını öğretmişti. Bu kuralı ve “*İçmek, hiçbir zaman sarhoş olmak demek değildir.*” sözünü, “*en ziyade uyulmağa değer bir içki ilkesi*” olarak benimseyen Ahmet Rasim, içki içtiği kırk yıldan fazla bir süre boyunca bu ilkelere bağlı kalmış, aksi durumda ise pişman olmuştur. Ona göre “duble” denen kadehlere, rakı kadar su ilave edilerek “*...biç olmazsa beş dakika arayla altı, sekiz yudumda içilebilir.*”. Ayrıca rakı içmenin mantığına da uygun hareket edilmelidir. Bu doğrultuda içki içme gerekçesi olan keyif sınırına ulaşılır ulaşılmaz ya masadan kalkılır ya da kadehten el çekilirdi.⁵³

Bazı yazarlar, daha spesifik olarak rakı örneği üzerinden genel içki âdabına katkı sağlayacak bilgiler vermiştir. Meyhâne gibi rakı içmesini bilenlerin de yok olmasından dem vuran Reşad Ekrem Koçu’ya göre rakı, bardakla değil, kadehle “*...Yudum yudum, süzge süzge, koklaya koklaya...*” içilirdi.⁵⁴ Aynı şekilde Vefa Zat da, “*...Rakı abeste abeste içiliyor, lezzet ala ala, sindire sindire... Mezelikleri, mezeleri de özen istiyor...*” sözleriyle rakı örneği üzerinden içki içme âdabına yer vermiştir. O da, rakının az miktarda mezeyle içilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.⁵⁵ İçmesini bilen ya da içki içme âdabına uyan bir diğer kişi, Namık Kemal idi. Oğlu Ali Ekrem Bolayır’ın anlattığına göre evde düzenlenen işret sofralarının birinde davetlilerden yaşlıca olan Mustafa Bey, rakı kadehini “yuvarlarken” yüzünü buruşturur ve sohbetin ilerleyen safhasında saçmalamaya başlarken, “pek genç” olan Halim Bey ise, civıyıyor idi. Ama babasına, Namık Kemal’e “birsey” olmazdı.⁵⁶

Sarhoşluk, hem meyhâne içerisinde hem de dışarısında bir takım asayiş sorunlarına yol açma potansiyeline sahipti. Bu ise, meyhânenin düzenine etki ettiği için içki içme, dolayısıyla da meyhâne âdabına riayet edilmesi meyhânegiler açısından büyük öneme sahipti. Nitekim içki içme âdabına aykırı davranarak sarhoş olan meyhâne müdavimleri, en başta meyhânegici, sonra meyhânesindeki diğer müşterileri, ardından da devlet nazarında hoş karşılanmamaktadır. Meyhânegici, içki âdabına riayet edilmesini, sarhoşların olay çıkararak meyhânesine zarar vermemesi, diğer müşterilerini rahatsız etmemesi ve asayışı ihlal edip devlete karşı sorumluluklarına hâlel getirmemesi açısından önemsemekteydi. Zira meyhânesinin bu konuda oluşacak kötü şöhreti, müdavimlerinin tercihini de olumsuz etkileyecektir. Aynı şekilde meyhânenin bu kötü ünü, tebaanın şikâyetlerini, dolayısıyla devletin de müdahalede bulunmasını beraberinde getirecektir.

⁵³ A.g.e., s. 175-177 ve 181.

⁵⁴ R. E. Koçu, *Eski İstanbul’da Meyhâneler*, s. 11.

⁵⁵ Vefa Zat, *Âdabıyla Rakı ve Çilingir Sofrası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 181-182.

⁵⁶ Ali Ekrem Bolayır, *Hâtrular*, Haz. M. Kayahan Özgül, Hece Yayınları, Ankara, 2007, s. 66-67.

Meyhânegiler, meyhânesinde bizzat kendisinin sunduğu içkiler ile sarhoş olup sızan kişilerden hoşlanmazdı. Bu şekilde içki içme âdabına uymayan müşterilerini, öncelikle “*Sen eskiden böyle değildin. İki şişe sana çok geliyor, senin birbuçuk şişe hakkındır!..*” şeklinde “racon” keserek uygun bir dille uyarırlardı. Meyhâneye geliş gidişlerinde de, verdiği selamı ağır almak gibi yöntemlerle tepkisini gösterirdi. Meyhânegi, karşılaştığı sorunların tekrarlanması ya da artması halinde tepkisini de ona göre ayarlardı. Eğer sarhoş, “*...uslanmayıp azıtacak olursa, önünden şişesini, kadehini alır, herkesin içinde -başkalarına ibret olsun diye- azarlar, yüzüne bağırır, «Çık, git!» der,...*” idi. Hatta kesin olarak bir daha meyhânesine gelmemesi için sarhoşu kolundan tutarak kaldırır, zorlanırsa tezgâhtar ve bulaşıkçıyı da çağırarak sürükleye sürükleye kapı dışarı atardı. Son olarak da “*Paran da senin olsun, iki kuruşla beni ihya mı edeceksin? Kaçırдыңın müşteriler bana yeter!..*” sözleriyle iterek tekmelerdi. Eğer sarhoş, patırtıya ve silah çekmeye yeltenirse, önce iyice bir döver, sonra da polis veya kolluk kuvvetlerine teslim ederdi. Bundan sonra da onu, sokak köpekleri bile tanır ve havlar, beygirciler arabaya bindirmez, mahalle kahvesine bile giremezdi. Burada meyhâneginin, çok fazla içki satarak fazla para kazanmayı değil, meyhâne âdabının bozulmamasını önemsemesi, meyhânesinin sıradan ya da içmesini, içki içme âdabını bilmeyen kişilere hitap etmediğini göstermektedir. Dolayısıyla bir sarhoş yüzünden meyhânedeki sohbetin akışının bozulması, meyhânedeki diğer müşterilerin keyiflerinin kaçması, önlenmek zorundaydı.⁵⁷

İçki içme âdabına riayet etmek, toplumsal değerler açısından da oldukça önemliydi. Sarhoşluk, toplum nazarında “iğrenç” bir hal olarak görülürdü. Ahmet Rasim’in mübalağalı anlatımına göre sarhoş biri, genel devlet bildirileri için camiye çağrılmaz, şahitliği kabul edilmez, ağzı koktuğu için yanına yaklaşılmazdı. En temel ihtiyaçlarını karşılayacağı bakkal, kasap ve ekmekçiden saygı da görmez, düştüğü yerden kaldırılmaz, kısacası her açıdan mahalleli tarafından çeşit çeşit adlar takılarak dışlanırdı. Üstelik sarhoşları, sokak köpekleri bile tanır, görünce havlardı. Ayrıca mahalleli, çocuklarını “bak sarhoş geliyor!” sözleriyle korkutarak uyuturdu. Mahalleli, daha da ileri gidip sarhoşun karısına “*Sizin evde nasıl bet bereket olur; sarhoşun evine melek girmez.*” gibi sözler söyleyerek kocasına karşı kıskırtır, aile ilişkisine de müdahale ederdi. Eğer kadın, söz arasında “*Bu cuma Eyüb’e gideceğim! dese: Gitme, çarpılırsın! derler,...*” idi. Ahmet Rasim, sarhoşluğun olumsuz etkilerini sadece sarhoş olan kişi üzerinden açıklamakla kalmaz. Akşamcılığa evlendikten sonra başlayan ya da “sarhoşa kız verilmez engeline” aşarak evlenen bir sarhoş, kızını evlendireceği zaman da sorunlarla karşılaşmaktan kurtulamazdı. “*Sarhoşun kızını alma, dükkanın varsa meyhâne yapar!*” ve “*Babası sarhoş, kızını kimbilir nedir?*” gibi sözler, evlenecek kızların da sorundan etkilendiklerini göstermektedir. Yine aynı şekilde sarhoş biri, oğluna kız isteyecek, birine görücü gidecek olsa, “*Bırak şu sarhoşun oğlunu*” lafzı ile karşılaşır.⁵⁸

⁵⁷ Ahmed Rasim, *Anılar ve Söyleşiler*, s. 173 ve 181.

⁵⁸ A.g.e., s. 172-174.

Sosyalleşmek, sohbet etmek, eğlenmek için bir araya toplanan kişiler, bir arada oldukları süre boyunca iyi vakit geçirmeye çalışacaklardır. Ama arşivlere yansıyan kayıtlar, kavga, adam yaralama ve öldürme gibi sarhoşluktan ve meyhânenin müşteri kitlesinden kaynaklı yaşanan olaylarla ilgilidir.⁵⁹ Dolayısıyla içki içme ve meyhâne âdabına aykırı hareket edilmesi, meyhânenin içerisinde ve dışarısında, aile bağlarında ve toplumda bir takım olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Bu konuda hatıralara yansıyan genel değerlendirmelerin yanı sıra arşiv belgelerine yansıyan pek çok somut örnek göstermek mümkündür.⁶⁰ Fakat söz konusu örnekler, içki içme ve meyhâne âdabına hiç bir şekilde uyulmadığını göstermemektedir. Zira ister meyhâne ister farklı mekânlarda birlikte içki içen bu müptelalar, sadece kendi aralarında sorunsuz bir şekilde içki içip eğlenmeyi beceremeyenler ve çeşitli suçlara karışanlardır. Bir de içki âdabına riayet ederek içki içen ve olaysız bir şekilde dağılan müptelalar vardır. Ne yazık ki bunlar, kayıtlara yansımadağı için içki içme âdabına ne ölçüde riayet edildiğini tespit etmek mümkün olamayacaktır.

Sonuç

İçki, toplumların inancı/dini, kültürü ve bağlı buldukları devletin yaklaşımı ne olursa olsun, az veya çok, gizli veya açık bir şekilde toplumların gündelik hayatında yer almıştır. İçkinin var olma durumunu etkileyen bu faktörler, tüketilme şeklini de belirlemiş ve davranış kalıplarını ortaya çıkarmıştır. Böylelikle içki içme âdabının önce bireysel, daha sonra da sosyalleşme mekânlarındaki yönü oluşmuştur. Toplumların kendi kültür, gelenek ve inanç sistemleri ile benzerlik gösteren özellikler ise, zamanla evrensel değerler olarak benimsenmiştir. Bunlardan sarhoşluk, antik uygarlıklardan itibaren içkinin içilme usulüne dair davranış kalıplarında en başta gelen sınır olarak kabul görmektedir.

Sarhoşluk, toplum düzeninin ve asayişin ihlal edilmesinde rol oynayan etkenlerden biri olarak Osmanlı Devleti tarafından da önemsenmektedir. Aynı zamanda sarhoşluk, seyahatnamelerden tespit edildiği üzere özellikle antik Yunan ve Roma döneminin bu yönde oluşmuş birikimi sürdüren gayrimüslim tebaa açısından da önem taşımaktaydı. Müslümanlar ise, şer'î hukuka göre içkilerden uzak durmak zorunda olmasına rağmen, Hanefî mezhebinin şarap dışındaki diğer içkilere yönelik sarhoşluğu temel alan sınırını da bilmekteydi. Ayrıca etkilenmenin önemli bir yönünü oluşturan İran geleneğinde de, esas kötülünen içki tüketmek değil, sarhoş olmaktır. Fakat Osmanlı Devleti, toplum düzeninin ihlal edildiği, içki tüketiminin kural ihlalleri ile kontrolden çıktığı

---

⁵⁹ Fikret Yılmaz, "Boş Vaktiniz Var mı? veya 16. Yüzyılda Anadolu'da Şarap, Eğlence ve Suç", *Tarih ve Toplum*, 1, 2005, s. 27.

⁶⁰ Örnekler için bkz. İ. Erdinçli, *Yenileşme Dönemi*, s. 147-159.

durumlarda çeşitli yasaklar uygulamıştır. İçkinin hem dinen hem de kanunen yasak olması, Osmanlı Devleti'nin erken döneminde Müslümanların tüketimini büyük ölçüde engellemiştir. Fakat yasakların içki içmek isteyen Müslümanlar üzerindeki yansımaları, gizlice ve sarhoş olana kadar içmek şeklinde olmuştur. Çünkü içme eyleminin az veya çok miktarda olmasının işlenen günahın derecesini arttırmayacağına inanmışlardır.

Osmanlı Devleti'nin Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı 1826'dan itibaren yöneldiği yenileşme hareketleri, içki tüketen Müslümanların denetiminde de bazı değişiklikler meydana getirmiştir. Artık Müslümanların esas olarak içki tüketmesi değil, sarhoş olup asayiş tehdit eden eylemlerde bulunması, suç olarak tanımlanmıştır. Bu ise, Müslümanların gizlice içki içme ve meyhâneye gitme, sarhoş oluncaya kadar içme anlayışında dar kapsamlı bir değişikliği beraberinde getirmiştir. Müslümanlar, zaten devletin gayrimüslim tebaası arasında benimsenmiş olan sarhoşluk sınırını, İslam ve İran etkisi ile de birleştirmişlerdir. Böylece içki içmenin değil, aşırı içerek sarhoş olmanın kötü olduğu yönünde bir anlayış da oluşmaya başlamıştır. Dolayısıyla sarhoş olmamak için içkinin nasıl içilmesi gerektiğini açıklayan, bu doğrultuda kendi tecrübelerini paylaşmaktan çekinmeyen Müslümanları görmek mümkün hale gelmiştir.

Söz konusu etkiler ışığında oluşan âdaba göre içki, sarhoş olunmak için değil, keyif denen sınıra ulaşmak için içilmelidir. Aksi takdirde bireyin doğrudan kendisi ve ailesinden başlamak üzere hem meyhânenin içerisini hem de dışarısını olumsuz etkileyen çeşitli sorunlar ortaya çıkabilecektir. Dolayısıyla içki içme âdabına aykırı davranarak sarhoş olan meyhâne müdavimleri, en başta meyhânegici, sonra meyhânesindeki diğer müşterileri, ardından da devlet nazarında hoş karşılanmamaktadır. Meyhânegici, içki âdabına riayet edilmesini, sarhoşların olay çıkararak meyhânesine zarar vermemesi, diğer müşterilerini rahatsız etmemesi ve asayiş ihlal edip devlete karşı sorumluluklarında eksiklik oluşmaması açısından önemsemektedir. Meyhânenin bu konuda oluşacak kötü şöhreti, müdavimlerin meyhâne tercihini de etkileyecektir. Bu açılarından zamanla oluşan bu içki içme ve meyhâne âdabı, müdavimler ile ailelerinin yanı sıra meyhânegiciler ve devlet nazarında oldukça önem taşımaktadır.

Kaynakça

Ahmed Câvid, *Hadîka-i Vekâyi'*, Haz. Adnan Baycar, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998.

Ahmet Mithat, *Dürdane Hanım*, Tercümân-ı Hakikat, İstanbul, 1299.

Ahmet Rasim, *Anılar ve Söylesiler*, Haz. Nuri Erten, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1983.

- _____, *Gülp Ağladıklarım*, Haz. Ahmet Sevinç, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978.
- _____, *Matbúat Hatıralarından Mubarrir, Şair, Edib*, Haz. Kâzım Yetiş, İstanbul, 1980.
- Balkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, Haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi, İstanbul, 2011.
- BOLAYIR, Ali Ekrem, *Hâtıralar*, Haz. M. Kayahan Özgül, Hece Yayınları, Ankara, 2007.
- BOZKURT, Fuat, *Türk İçki Geleneği*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2006.
- BUSBECQ, Ogier Ghiselin de, *Türkiye'yi Böyle Gördüm*, Çev. Aysel Kurtoğlu, İstanbul, 1970.
- DERNSCHWAM, Hans, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Çev. Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- ERDİNÇLİ, İhsan, *Yenileşme Dönemi İstanbul'unda Meyhâneler ve Meyhânecilik (1826-1908)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2019.
- ETON, William, *XIX. Yüzyılın Başında Osmanlı İmparatorluğu*, Çev. İbrahim Kapaklıkaya, Kitabevi, İstanbul, 2009.
- Evlîyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul*, C. 2, Haz., S. A. Kahraman-Y. Dağlı, YKY, İstanbul, 2014.
- Gelibolulu Mustafa 'Âli, *Gelibolulu Mustafa 'Âli ve Mevâ'idü'n-Nefais fî-Kavâ'idü'l-Mecâlis*, Haz. Mehmet Şeker, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997.
- GEORGEON, François, "Osmanlılar ve İçiciler: On Dokuzuncu Yüzyılda İstanbul'da Alkol Tüketimi", Çev. Cem Deniz Kut, *Yemek ve Kültür*, S. 13, Yaz 2013.
- GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi, *Gazetecilikte İlk Yazılarım (1888-1898)*, Haz. A. Tanrıncı- G. Tanrıncı, Özgür Yayınları, İstanbul, 1999.
- İNALCIK, Halil, *Has-bağçede 'Aş u Tarab Nedîmler, Şâirler, Mutribler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.
- KARAY, Refik Halid, *Makyajlı Kadın*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 2009.
- KAYNAR, Hakan, "Muhabbet Baki Muahbubân Kayıp: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Meyhâneler, *İstanbul Araştırmaları Yıllığı*, 3, 2014.
- Keykâvus, *Kabusnâme*, Çev. Mercimek Ahmed, Haz. Orhan Şaik Gökyay, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2006.

- KOÇU, Reşad Ekrem, *Eski İstanbul'da Meyhâneler ve Meyhâne Köçekleri*, Doğan Kitap, İstanbul, 2015.
- Lâmi'î Çelebi, *Letâif-i Lâmi'-i, Latîfeler Kitabı*, Haz. Yaşar Çalışkan, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2015.
- Mehmet Tevfik, *İstanbul'da Bir Sene*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
- PITTE, Jean-Robert, *Şarap ve Din*, Çev. Esra Özdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006.
- RYCAUT, Paul, *The Present State of the Ottoman Empire*, The Third Edition, John Starkey and Henry Brome, London, 1670.
- SAKAOĞLU, Necdet, "Akşamcılık", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994.
- SCHIVELBUSCH, Wolfgang, *Keyif Verici Maddelerin Taribi/Cennet, Tat ve Mantık*, Çev. Z. Aksu Yilmazer, Enesis Kitap, Ankara, 2012.
- STANDAGE, Tom, *Altı Bardakta Dünya Tarihi*, 3. Baskı, Çev. Ahmet Fethi, Turkuvaz Kitap, İstanbul, 2012.
- THÉVENOT, Jean, *Thévenot Seyahatnamesi*, Çev. Ali Berktaş, Ed. Stefanos Yerasimos, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014.
- TOTT, Baron de, *Türkler ve Tatarlara Dair Hatıralar*, Çev. Mehmet R. Uzmen, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, [T.Y.].
- TOURNEFORT, Joseph de, *Tournefort Seyahatnamesi*, Çev. Ali Berktaş-Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013.
- WHITE, Charles, *Three Years in Constantinople; or Domestic Manners of the Turks in 1844*, c. III, Henry Colburn, Publisher, London, 1845.
- YILMAZ, Fikret, "Boş Vaktiniz Var mı? veya 16. Yüzyılda Anadolu'da Şarap, Eğlence ve Suç", *Tarih ve Toplum*, 1, 2005.
- ZAT, Vefa, *Adabıyla Rakı ve Çilingir Sofrası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.